

RZESZA (279) (sb f)

rzesza (277), **rzysza** (2); rzysza *BierRaj*; rzesza : rzysza *OpecŻyw* (1:1).

-é- (28), -e- (8); -é- *KochFr*; -é- : -e- *OpecŻyw* (1:2), *MurzNT* (17:2), *Mącz* (2:1), *SiebRozmyśl* (1:2), *SarnStat* (6:1); -å (63), -a (4) *OpecŻyw* (2), *Leop*, *Mącz*.

sg N rzeszå (76). ◊ G rzesze (22), rzesz(e)j (18), rzeszy (14), rzesz(y)j *MurzNT* (3); -e *StryjKron* (4); -(e)j *RejKup*, *Diar*, *GroicPorz*, *Leop*, *WujJudConf* (2); -y *NiemObr*, *ActReg* (3), *SarnStat* (3); -e : -(e)j : -y *BielKron* (9:1), *ArtKanc* (1:-:2), *WujNT* (8:11:5). ◊ D rzeszy (6), rzesz(e)j (2) *RejPos*, *LatHar*, rzesze (1); -y *WujNT* (3); -y : -e *BielKron* (3:1). ◊ A rzeszå (17), rzeszę (1); -å : -ę *WujNT* (12:1). ◊ I rzeszå (23). ◊ L rzeszy (12), rzeszej (2); -y : -ej *Mącz* (1:1), *SarnStat* (2:1); ~ -ej (1), -(e)j (1). ◊ pl N rzesze (29); -e (2), -é (1), -(e) (26); -e *KochPs*; -e : -é *MurzNT* (1:1). ◊ G rzesz *MurzNT* (3), rzeszy (1) *WujNT*. ◊ D rzeszåm (13); -åm (4), -(a)m (9). ◊ A rzesze (35); -e (3), -(e) (32). ◊ I rzeszami (1).

Składnia orzeczenia przy podmiocie w sg typu: rzesza jest, była (51), *rzesza byli* (6); *byli RejPos*, *MycPrz*; *jest, była : byli BielKron* (2:1), *WujNT* (39:3); *przy podmiocie w pl typu: rzesze były* (28), *rzesze byli* (5); *byli MurzNT*, *ArtKanc*; *były : byli WujNT* (26:3). *Składnia zdania względnego typu: rzesza, która była* (6) *MurzNT*, *WujNT* (5), *rzesza, którzy byli* (1) *MycPrz*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (jeden z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. Zgromadzenie, skupisko, tłum; turba Mymer¹, PolAnt, Mącz, Vulg, Cn; *caterva*, *grex Cn* (218) : *BierEz* K2; Mymer¹ 13; [faryzeuszowie] weszli w rade przeciwko niemu iakoby go stracili/ Alé Iesus poznawfzy to polzedł z onąd i izło za niem rzélfz wiele *MurzNT Matth* 12/15; A gdy polłowie Iánowi odefzli/ poczåł Iesus mowić ku rzélfzåm *MurzNT Luc* 7/24; A gdy to on mówil/ sftåło się ieft/ że niektórå niewiafta/ podniósłfzy głos fwói z rzélfzyi/ powiedziaåa mu/ Błogoflawiony żywot który cię nošil *MurzNT Luc* 11/27, *Matth* 14/13, 15, 19 [2 r.], 22, 23 (15); Tåk też y fåm Pan Chryftus chleb y ryby ktoremi rzelfe karmiå/ y on chleb nå ofåtåniey wieczery/ pošwięçåc raczył *Leop* *A3v; PO śmierci Sålådynå zebrałfzy fie rzelfa Krzešçiańfka/ przyechåli do fwiętey zyemie zåmawfzy przymierze ktore był vdzyååł Rychårdus *BielKron* 179v; Turba, Tålfzcza/ rotå/ huf/ kupå/ gromådå/ wielkošć ludzi/ rzélfzå. *Mącz* 469a; Krystus mååe ftadko ciéfzy/ pomnaża go zmaåey rzelfy *ArtKanc* K12, K12; *LatHar* 361; *Turba*, wolaåem przeåożyć po ftåropolfsku Rzelza/ å niżeli tålfzcza/ åbo tłum/ åbo lud. Bo infze ieft *populus*, lud: infza, *multitudo*, mnoftwo *WujNT* 22; Y rofkazaå rzelfy všiešć nå ziemi. A wziåwłfzy ono siedmioro chlebå/ dżięki czyniåc åmaå/ y dawaå vczniom fwoim *WujNT Mar* 8/6; A Piåt chcåc rzelfy dofyc vczyniåc/ pušcił im Båråbbåfzå/ å Iefuřå vbiczowånego podaå åby był vkrzyżowan. *WujNT Mar* 15/15; Gdy tedy obaczyåa rzelfa/ iz tåm nie było Iefuřå/ åni vczniow iego; wšiedli w łodzie/ y przepråwili fię do Kåphårnaumå *WujNT Ioann* 6/24; A rzelfe widzåc co vczynil Pålweå/ podniošly głos fwoy *WujNT Act* 14/10, s. 22 [2 r.], *Matth* 5/1, 7/28, 9/8, 25 (118).

rzesza kogo (4): *Malo fie nałpicie/ botz iuż ludåfs z miafta wychodzi/ a s nim rzyřfa wielkå żydow ku mému ięciu OpecŻyw* 104v; Y vczynil przeñ Lewi wielkå vczte w domu fwoim: y byåa wielka rzelfa Celnikow/ i innych ktorzy z nimi šiedzieli. *WujNT Luc* 5/29. Cf »rzesza ludu«, »rzesza uczniow«.

W charakterystycznych połączeniach: rzesze karmić, uczyć (nauczać) (2); *mowić (a. rzec) rzeszy (do rzeszy, ku rzeszy)* (12).

Wyrażenia: »rzesza ludu« (1): Ezdras y Neemias [...]: buduią z nowu kościoł/ wywodzą mury miełckie/ y wlfyftká ona rzeflá ludu kthory fie wrácał do oyczyny *Leop* *B4v.

»rzesza uczniow« (1): A fzczedłzy z nimi/ ftánał w polu ná rowninie/ y rzefza vczniow iego [*turba discipulorum eius*] *WujNT Luc* 6/17.

»wielka rzesza« = *multa turba PolAnt, Vulg; turba plurima Vulg* [szyk 27:9] (36): *OpecŻyw* 104v; A Iefus wyfzedwłzy virzáł wielką rzefłzá i férdecznie się roślitował nad niemi i vzdrowił ty którzy z nich chorowali. *MurzNT Matth* 14/14, *Ioann* 6/2, 5; A rzefza bárzo wielka fłáli fzáty fwoie ná drodze *WujNT Matth* 21/8; y fchodźły fie wielkie rzefze áby fłucháli/ y byli vzdrowieni od niemocy fwoich. *WujNT Luc* 5/15, *Matth* 4/25, 8/1, 18, 13/2, 14/14 (32); [Y fzy za nim [*tj. za Jezusem*] wielkie rzefzé od Gálileiéy/ y Dekápolu *WujBib Matth* 4/25 (*Linde*)].

»wszy(s)tka rzesza« = *multa a. omnis a. universa turba Vulg* (9): Spiewaymyż mu z Aniołami/ y ze wfzyftkimi rzefłzámi/ Pánu temu wiecznemu/ dźiśia národzonemu. *ArtKanc* B16; Y wfzytká rzefza prágnęła fie go dotknąć: ábowiem moc wychodziłá od niego/ y vzdrawiáła wfzytki. *WujNT Luc* 6/19, *Matth* 12/23, 13/2, *Mar* 2/13, 4/1, 11/18, *Luc* 23/18, 48.

Szereg: »tłuszczá abo rzesza« (1): A wezwáwłzy tłufzczyi/ rzekł iem (*marg*) Nie doctorum ale tym które po fpołu wfzytki tłufzczá abo rzefłzá zowie (-) Słucháicie a rozumiéicie *MurzNT Matth* 15/11.

a. *O mieszkańcach nieba (też o ludziach po zmartwychwstaniu)* (29) : [zgromadzenye, Rozdział, Rzyshe, Swyąnte ksyąstwa *hierarchia ReuchlinBartBydg RN*, o5.]

Wyrażenia: »rzesza wielka« = *turba magna a. multa Vulg* (4): Potymem widźiał rzefłzá wielką ktorey nie mogł nikt przeliczyć/ z káždego narodu y pokolenia/ y ludźi/ y ięzykow: ftoiącą przed ftolicą/ [...] przyobleczeni w fzáty białe *WujNT Apoc* 7/9; POTymem fłyżał iákoby głos rzefzy wielkich ná niebie mowiących; Allelu-Ia *WujNT Apoc* 19/1, s. 855 *marg*, *Apoc* 19/6.

»wszytka rzesza anjelska« (3): kościoł tu ná ziemi [...] złączáiąc modły y chwały fwe ze wfzytká rzefłzá ánielfká/ tymiż fłowy Pána Bogá chwali przy ofierze Młzey *WujNT* 850; O náświętfza dziewico [...] fyn twóy namilfzy po dużę twá náświętfzá/ ze wfzytká rzefłzá Anielfká przyfzedł. *SiebRozmyśl* L3v, L4v.

»(wszytka) rzesza niebieska« = *militia caeli Vulg; hierarchia coelestis JanStat* [szyk 20:2] (22): abich náfkonanyu mogym ij ná fądzye twoym tve przezegnanye prawye ij wefelye prziaql a flotkoſcy nádoftoynyeyfſey zaflugy twoyey fe wfłitką rzifſá nyebyefką wtoby nawayeky vziwał *BierRaj* 22; Potym fyn boży po duſę iey náfwiętfſá z nieba ze wfłytká rzefłzá niebieská/ w wielkie fwiatloſci zftąpil. *OpecŻyw* 178v, 81v, 182v; *Leop Soph* 1/5; vciefzyfz Duchá fwiętego/ gdy okážefz w fobie fwięte fpráwy iego: vciefzyfz wfzythkę rzefłzá niebieská/ iż fie będyefz miał doſtác w wieczne towarzysftwo ich. *RejPos* 107v, 164v, 165 *marg*, 166, 169, 222v (9); Pan twoy y z oná wfzytká rzefłzá niebieská fam oblicznie będye ftál v niego [*twojego kresu*]. *RejZwierc* 130v; O pánie/ cudá twoie wyznawáią chory Anyelſkie: práwdę twoię fławiá ludzkie zbory. [...] Wfzytki rzefze niebieskie lękáią fye ciebie. *KochPs* 132; Iezus Kryftus krol nawyżfzy/ przydźie k nam z niebieská rzefłzá/ ná fąd wfzech żywych y martwych *ArtKanc* S20, C9; Ku chwale tedy y czci Bogá wfzechmogácego/ y Błogoſławionéy y chwalebnéy Pánni Máriiéy/ y wfzytkiéy rzefzy niebieskiéy [*umysłý ku pokojowi obróciliſmy*] *SarnStat* 4 [*idem* (2)] 1067, 1086; *SiebRozmyśl* K2v.

2. *Historyczne określenie państwa niemieckiego (będącego wolnym związkiem państw); Germania Mqcz (60)* : mistrz ten, który jest od kilka lat na mistrzostwo od Rzeszej namienion, daje się słyszeć, iż się kusić chce o pruskie ziemie *Diar* 23, 30; NA Rzeszi na Sniadaniu. Od Książeczcia Ie⁸⁰ Mczi Prufkie⁸⁰ darowane kubki dwa *WyprKr* 50v; Látá 1544/ Cefarz z Brábancyey wyiechał ná fyem do Spiry/ ná którym podał trzy ártykuły książętom rzełze y innym *BielKron* 192v, 259, [332²]; Znowu Czełarz Chrześcijáńki Ferdinánd bacząc/ y z rzełzą [tj. książętami niemieckimi]/ prośili Krolá niebołzczyká Páná náłzego. Aby Inflánty wobronę íwą od Mołkiewłkiego wzięł *BiałKaz* K3v; *KochFr* 123; Rzeszy nie trzeba nam się tez obawiac aby pomoc miaładac, Cesarzowi *ActReg* 5v, 5, 5v [3 r.], 7 [4 r.]; Imperium – Rozkazanie, panłtwo, Rzełza. *Calep* 511a; [o krolu Zygmuncie III] tego roku z Turkiem/ z Mołkiewłkim pokóy sławny wczyniłeś/ á práwie *Iani templum* w Ianowcu záwárleś W.K.M. A z RZéłzą nietylko pokóy/ ále y wefełé. *SarnStat* *3, 1143; *CzahTr* H2v.

Wyrażenie: »książę Rzesze(j) (Niemieckiej)« (9): To Práwo Máydeburkie [...] Otto wielki [...] Miefzczánom dał [...] z wiadomófcią y przyzwoleniem Stolice Papiełkiey/ s porádą teź Kfijążąt rzełzey Niemieckiey *GroicPorz* a3v; *BielKron* 175v, 231v [2 r.], 232 [2 r.], [332²] [2 r.]; *WujJudConf* 217; [przes Kurfurłty/ Xiążęta y ine Stany Rzyłze Niemieckiey/ záfwdzy iednomifłnie radzono/ y iednoftaynemi glofy zamkniono íeft. *ConfRad* ::3].

Zestawienie: »Rzesza Niemiecka« [szyk 38:3] (41): *Diar* 106; *GroicPorz* a3v; Rykárdus Kornubłki Grábíá w Angliey/ gdy w Niemieckiey Rzełzy mielłkał/ wten tčas fyn iego włafny przyiáchał do domu/ y krwie Krytułowey/ ták rzełnącey/ s łobą zdáfekich łthron przyniołł *KrowObr* 136, 234, 234v; Nátyem tedy Seymie [we Frankforcie]/ Cefarz vpominał rzełzą Niemiecká *BielKron* 222; [Zakon Panny Maryje] Kollegium náuk záložyli/ zamki/ miałta pomurowáli/ y ochędożyli ku ołobliwemu mielłzkáni y obronie Cefarłkiey/ kfiążąt/ y włzytkiey łłachty Niemieckiey rzełze *BielKron* 231v, 175v, 219v, 220v, 222v, 231v [2 r.] (15); Flagrat bello tota Germania, Wielkie zámiefzanie woyenne yełt ku rzełzey niemieckiey. *Mqcz* 129b, 381a; Aza włzytká Rzełza Niemiecka w Sałsiey łie zámýka *WujJud* 216v, 2; *WujJudConf* 1v, 216v; Dawno łie teź przypytywá do Szpítalá/ to íeft Prufkiey źiemie rzełza Miemiecka/ kthorzy do niego nigdy nic nie mieli *MycPrz* II C, I Cv; *BiałKaz* H4v; *SkarŻyw* 518; Koribut ná ten czas w Czełkim Krolełtwie zá Krolá łię nołł/ áczkolwiek nie był koronowány/ y Czełtokroć wielkie woyłká Sigmuntá Cefárzá włafnego Krolá Czełkiego/ y Rzełze Niemieckiey wielkie wffy porázał *StryjKron* 567, 340, 432 [2 r.]; V ktorego práwá/ íáko ludźie wkrzywdzeni/ y obciążeni bywáli/ łwiádczą [...] onych łto ciężarow od rzełzy Niemieckiey/ Kárlowi piątemu w Norymberku ná łeymie [...] ofiárowáne *NiemObr* 172, 162; włtáwá o lichwách. Íákoź po łfełci złotyeh brác ode łtá w Rzełzy Niemieckiey íeft pozwolono *SarnStat* 1274, 296; [*ConfRad* ::3].

3. *Pogardliwie o Kościele Rzymskim (1)* : Kiedy kxiądz machnie nad głowá To iuz rołgrzełeniem zowá. A íz ma móć z rzymsłkiey rzełłey By wieka [lege: wilka] zyadł wnet rozgrzełly. *RejKup* k7.

Synonimy: 1. ciźba, gromada, hufiec, kupa, tłum, tłuszczá, zebranie, zgromáżenie.